

Maryla. Maria Kałamajska-Saeed (1941–2023)

Z jednej strony wątki plik dokumentów, zawierających głównie prawne formułki, daty i liczby. Z drugiej barwny obraz osoby pełnej życia, życzliwości dla ludzi, pasji badawczej i niepowtarzalnego dowcipu. Z jednej strony perspektywa ponad czterdziestoletniej przyjaźni, z drugiej konieczność obiektywnej relacji, upamiętnienia dokonań uczonej. Będę starał się połączyć te punkty widzenia, bo Maria Kałamajska była mi bardzo bliska zarówno jako człowiek, jak i jako historyczka sztuki, a w wielu przypadkach także jako bliska współpracowniczka.

Urodziła się 30 września 1941 r. w Toruniu, a więc na terenie Reichsgau Danzig-Westpreussen, utworzonego przez niemieckich okupantów z terytorium Wolnego Miasta Gdańska i polskiego województwa pomorskiego, jako córka Henryka i Heleny z domu Schofer. W rodzinie ze strony matki była żywa tradycja majątku w Zaszkwie w Galicji. Rodzice Maryli szczęśliwie przeżyli okupację, a ona sama była jeszcze zbyt mała, by rozumieć i zapamiętywać groźbę czasów wojennych. W 1958 r. Maria Kałamajska zdała maturę w toruńskim liceum, które nosiło oficjalną nazwę II Ogólnokształcąca szkoła stopnia podstawowego i licealnego. Następnie podjęła studia z zakresu historii sztuki w Uniwersytecie Warszawskim. W 1964 r. uzyskała magisterium na podstawie pracy *Kontakty artystyczne polsko-perskie w XVII w.*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Władysława Tomkiewicza. Doskonała orientacja w problematyce rzemiosła artystycznego, a szczególnie tkanin (bo to było główną materią rozprawy magisterskiej), pozostała na zawsze silnym elementem jej warsztatu naukowego.

Lata 1963–1966 to swoisty „okres ciemny” w naukowym życiorysie Marii Kałamajskiej. Pracowała w tym czasie jako dokumentalistka w... Centralnym Ośrodku Badań Kolejowej Służby Zdrowia. Podjęcie pracy (jeszcze przed ukończeniem studiów) w instytucji tak „egzotycznej” dla historyka sztuki musiało łączyć się z bardzo trudną sytuacją osoby spoza Warszawy, która pragnęła związać swe życie ze stolicą (uzyskanie pracy wymagało miejscowego zameldowania, a zameldowanie – świadectwa

zatrudnienia; dziesięć lat później sam mierzyłem się z tą paradoksalną pętlą). W 1964 r. zawarła małżeństwo z Irakijczykiem Abdullem Saeedem, dziennikarzem Polskiego Radia. Pewną stabilizację życiową zapewniło uzyskanie niewielkiego, ale wygodnego mieszkania przy ul. Pułku Baszty. Córka Esmá urodziła się w 1972 r. Wszystkie swe publikacje Maryla sygnowała podwójnym nazwiskiem Kałamajska-Saeed, często „kaleczonym” przy odczytywaniu przez osoby nieznające jego genezy, ze względu na transkrypcję opartą na angielskiej fonetyce.

W latach 1966–1969 Maria Kałamajska-Saeed pracowała w Stowarzyszeniu Historyków Sztuki (formalnie jako starszy instruktor), ale następnie znów niejako „wypadła” poza środowisko, pracując jako kierownik administracji Muzeum Kultury Fizycznej i Turystyki. Dopiero 1977 r. przyniósł zatrudnienie zgodne z merytorycznym profilem jej wykształcenia – w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej Państwowego Przedsiębiorstwa Pracowni Konserwacji Zabytków. PKZ to dziś legenda, w której ogromne osiągnięcia (także poza granicami Polski) spotykają się z pamięcią o oczywistych absurdach działania przedsiębiorstwa w warunkach realnego socjalizmu. Nikt nie podważa jednak dorobku historyczno-dokumentacyjnego będącego, obok „Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce”, jednym z filarów lawinowego przyrostu wiedzy na temat polskiego dziedzictwa artystycznego w okresie powojennym. Jak Maria Kałamajska-Saeed sama kiedyś napisała, PKZ były dla niej „prawdziwą szkołą zawodową [...] dającą bezpośredni i w dosłownym sensie dotykany kontakt z dziełami sztuki i zmuszającą do odpowiedzialności w formułowaniu ich określenia stylowego, datowania i ewentualnej atrybucji, a także oceny wartości artystycznej i historycznej”. Praca tego rodzaju zmuszała do podejmowania zleconych tematów o różnorodnych profilach, narzucała obowiązek ich terminowej (w ówczesnym pojęciu tego słowa) realizacji oraz gromadzenia i wykorzystywania różnego rodzaju źródeł – od wyników badań architektonicznych po archiwalia i dawną ikonografię. Dyscyplina w reżimie przedsiębiorstwa (socjalistycznego wprawdzie, ale jednak) uniemożliwiała przeciąganie w nieskończoność badań oraz hamletyzowanie w odniesieniu do podejmowanych decyzji. Po siedmiu latach pracy w Pracowniach Konserwacji Zabytków Maria Kałamajska-Saeed stała się doświadczonym badaczem o szerokim spektrum kompetencji, nawykłym do systematycznej pracy, często w trudnych warunkach terenowych. Będzie to bezcennym kapitałem w całej jej dalszej karierze naukowej.

W 1977 r. Maria Kałamajska-Saeed została zatrudniona w Pracowni Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce, która pozostała jej miejscem pracy przez trzydzieści lat, aż do przejścia na emeryturę na przełomie lat 2006/2007. W pracowni, kierowanej przez Jerzego Z. Łozińskiego, trafiła do zespołu od lat realizującego z sukcesem inwentaryzację pierwotnie wywodzącą z koncepcji Georga Dehia, dostosowanych do warunków polskich przez Jerzego Szablowskiego. W latach 70. stało się jednak oczywiste, że w wyobraźalnej perspektywie trudno myśleć o kolejnej fazie prac i stworzeniu pełnowymiarowego inwentarza zabytków. Cele katalogu zostały więc wydatnie rozbudowane, a wydawnictwo zyskało pewne cechy inwentarza. Ewolucję tę pod kierunkiem Łozińskiego realizował zespół, którego trzon stanowiły Barbara Wolff-Łozińska, Izabella Galicka, Hanna Sygietyńska, Zofia Rozanow i Ewa Smulikowska (wymieniam tu tylko osoby zatrudnione etatowo w warszawskiej centrali Instytutu Sztuki; w innym przypadku należałoby wspomnieć przynajmniej o Tadeuszu Chrzanowskim, Marianie Korneckim oraz Janie Samku i Izabelli Rejduch-Samkowej). Nie można też zapominać o legendarnych dziś fotografach, z Witalisem Wolnym i Jerzym Langdą na czele. Opracowywanie „Katalogu”, pod względem zakresu i metody odmienne od przygotowywania dokumentacji konserwatorskich, miało jedną ważną wspólną cechę z pracą w PKZ: zmuszało do wszechstronności, stale stawiając przed autorem

Przed kaplicą w Wyhleniętach na Białorusi, 1996.
Fot. Mariusz Hermanowicz

i redaktorem setki najróżniejszych problemów, które trzeba przy tym rozstrzygać w lapidarnej formie, nie pozwalającej na kunsztowny tryb dowodu, zawieszenie sądu czy paralelne hipotezy. W latach 1982–1996 Maria Kałamajska-Saeed wydała cztery autorskie tomiki w ramach nowej serii KZSP, obejmujące tereny ówczesnych województw łomżyńskiego i białostockiego. Jak na tak długi okres nie wygląda to może zbyt imponująco, ale należy pamiętać, że zabytki tych okolic były uprzednio słabo rozpoznane. Warto też wziąć pod uwagę swoisty mechanizm „oficjalnej” inwentaryzacji: obciążenie autorów bieżącą pracą na rzecz Instytutu, typowe dla epoki przeszkody biurokratyczne (zgranie terminów pracy w terenie inwentaryzatorów i zawsze przeciążonych fotografów, dostęp do samochodu służbowego, a w latach 80. także reglamentacja paliwa) oraz niewiarygodnie długi cykl produkcyjny książek. Ponadto Maria Kałamajska-Saeed stopniowo przejmowała coraz więcej obowiązków redaktorskich „Katalogu Zabytków”, od 1997 r. obejmując (wraz z Jakubem Pokorą, a od 2000 r. samodzielnie) redakcję naczelną serii wydawniczej.

Równolegle Maria Kałamajska-Saeed podejmowała nadzwyczaj intensywne badania własne, jak gdyby starając się nadrobić lata stracone z powodów od niej niezależnych. Od końca lat 70. owocowały one bardzo szybkim przyrostem dorobku naukowego. Wszyscy pamiętamy świetny artykuł na temat wystroju kościoła w Boćkach, ale na szerokie wody polskiej historii sztuki wyprowadziły ją badania na temat obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej. Istnieją przypadki, kiedy to jednostkowe

odkrycie lub skojarzenie nadaje kierunek szerokim badaniom czy wręcz wchodzi do kanonu wiedzy. Tak było ze stwierdzeniem zależności obrazu ostrobramskiego od kompozycji Martena de Vos, zrealizowanej w grafice przez kilku rytowników niderlandzkich. Spostrzeżenie to, wraz z informacjami technologicznymi wydobytymi z międzywojennej dokumentacji konserwatorskiej, dało mocne podstawy, by wileński obraz uznać za dzieło należące do kręgu sztuki Europy Północnej i tym samym zdezaktualizować wcześniejsze koncepcje. Odkrycia te po kilku publikacjach szczegółowych stały się kanwą dla opracowania obszernej i wszechstronnej monografii *Ostrej Bramy*, wydanej w 1990 r., stanowiącej jeden z pierwszych i wyjątkowo udanych przejawów „powrotu” polskiej historii sztuki do problematyki dziedzictwa ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Uzyskanie na tej podstawie stopnia doktora nauk humanistycznych (promotor prof. Andrzej Rottermund) było właściwie formalnością. Po ponad trzydziestu latach Maria Kałamajska-Saeed powróciła do tematu, przygotowując zaktualizowaną i rozbudowaną wersję książki (2023). Piękny tom, wydany przez Instytut „Polonika”, powinien znaleźć się w każdym szanującym tradycję polskim, ale i litewskim domu (książka jest dwujęzyczna). Niestety, Autorka nie zdążyła go już zobaczyć.

Monografia *Ostrej Bramy* wprowadziła Marię Kałamajską-Saeed do ścisłej czołówki badaczy sztuki kresów wschodnich. Pozycję tę umocniła i rozbudowała, podejmując inwentaryzację zabytków sztuki sakralnej Wielkiego Księstwa Litewskiego według modelu inwentarza stworzonego na początku lat 90. dla badań nad zabytkami dawnego województwa ruskiego (jego główna zasada to „abstrahowanie” od zniszczeń i przemieszczeń z czasów sowieckich, w celu teoretycznej rekonstrukcji stanu sprzed lat 1939–1945). W praktyce jej badania dotyczyły terytorium Białorusi, bo władze litewskie preferowały przeprowadzenie inwentaryzacji własnymi siłami. W ten sposób Maria Kałamajska-Saeed rozpoczęła trzy kolejne części „Materiałów do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej” (po części I, obejmującej województwo ruskie, 23 tomy, 1993–2015), odpowiadające dawnym województwom nowogródzkiemu (cz. II, 5 tomów, 2003–2017), wileńskiemu (cz. III, 4 tomy, 2002–2011) i trockiemu (cz. IV, 4 tomy, 2012–2018). Zgodnie z realiami nowych czasów, pracę prowadziła bez zatrudnienia etatowego, dzięki nieregularnemu dopływowi środków z grantów i nieocenionej pomocy Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie jako wydawcy. Zgrupowała wokół siebie środowisko młodych osób, zdolnych i całkowicie oddanych badaniom, mających dla nich, oprócz naukowego, także walor romantycznej przygody. Katarzyna Kolendo-Korczakowa, Anna Oleńska, Dorota Piramidowicz, Katarzyna Uchowicz, Michał Wardzyński i Marcin Zgliński to dziś czołowe postacie średniego pokolenia środowiska warszawskiego historyków sztuki nowożytnej, na których opiera się głównie kontynuacja „Katalogu Zabytków”. Do tej grupy dołączyli później Anna Korzeniowska, Katarzyna Mączewska i Konrad Pyzel. „Dzieci” Maryli Kałamajskiej-Saeed, które zdobyły przy niej bezcenne doświadczenie inwentaryzacyjno-badawcze, już samodzielnie wydały cz. V „Materiałów”, obejmującą dawne województwo brzeskolitewskie (6 tomów, 2013–2024). Wkład Marii Kałamajskiej-Saeed w wydane przez nią tomy to nie tylko wzorowa redakcja (jakże ważna dla zespolecia w całość tekstów wielu autorów), lecz także bardzo znaczący udział własny (dwa tomy, dotyczące kościołów i zabytków Grodna, to jej książki autorskie). Patrząc na 44 tomy „Materiałów” (bo trzeba tu także wliczyć wydane w bliźniaczej formule dwa tomy dotyczące województwa bełskiego, pod redakcją Andrzeja Betleja i Agaty Dworzak), nie sposób nie zauważyć, że dobrze wykorzystaliśmy polityczne „okno”, które otworzyło się po rozpadzie Związku Sowieckiego. Wyniki w postaci publikacji są i pozostaną, a zdobyte doświadczenia

i nawiązane kontakty może uda się jeszcze wykorzystać w lepszych czasach. Rolę Marii Kałamajskiej-Saeed w tych dokonaniach należy ocenić jako heroiczną.

W ramach syntetycznego omówienia dorobku naukowego Marii Kałamajskiej-Saeed (szczegóły w bibliografii) należy wspomnieć o dwóch realizowanych przez dłuższy czas kierunkach badań. Pierwszy to ikonografia rodziny książąt Sapiechów. Impulsem dla podjęcia tematu było spotkanie z niezwykle postacią, jaką był Eustachy Sapieha, afrykański *professional hunter*, a jednocześnie zapalony zbieracz rodzinnych pamiątek. Maria Kałamajska-Saeed usystematyzowała i uzupełniła jego materiały, co zaowocowało wspólną publikacją drugiego tomu monumentalnego dzieła *Dom Sapieżyński* (2008). Druga ważna pozycja (zrodzona jako swoiste odgałęzienie wieloletniej pracy nad *Domem Sapieżyńskim*) to monografia tzw. galerii kodeńskiej na tle staropolskich galerii portretowych (2006). W ten sposób został uporządkowany cały rozległy temat, a habilitacja (2007) w Instytucie Sztuki PAN była znów (jak w przypadku doktoratu) niemalże formalnością.

Kolejny monumentalny projekt to opracowanie ogromnego zespołu pomiarów rzymskokatolickich klasztorów na tak zwanych ziemiach zabranych, przejętych przez władze rosyjskie w wyniku kasat po powstaniu listopadowym. Dwa potężne tomy (2021) zawierają materiały dotyczące ok. 230 obiektów – zachowanych, zrujnowanych i całkowicie zniszczonych. Ich wydobycie z rosyjskich, ukraińskich, białoruskich i litewskich archiwów i bibliotek było pracą prawdziwie herkulesową, wykonaną niemalże w ostatnim okresie trwania politycznego „okna”. Ze źródła tego będą czerpać pokolenia historyków architektury.

Oprócz omówionych pokrótce książek Maria Kałamajska-Saeed publikowała liczne teksty w czasopismach naukowych, tomach zbiorowych i katalogach wystaw oraz edycje źródeł (łącznie ok. 100). Wszystkie prezentują rzetelny warsztat naukowy i mogą być punktem wyjścia dla dalszych badań.

Trzeba też wspomnieć o wieloletnim udziale Marii Kałamajskiej-Saeed w pracach polsko-białoruskiej i polsko-litewskiej komisji do spraw wspólnego dziedzictwa przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz jej rolę w działalności Studium Europy Wschodniej i wydawaniu „Przeglądu Wschodniego”.

Historyków sztuki często dzieli się na dwie kategorie: pracowników wyższych uczelni i muzealników. Pierwszym przypisuje się skłonność do teoretyzowania i pogłębione zainteresowania metodologiczne, ale jednocześnie pewne oddalenie od autentycznej materii dzieła sztuki („dyspensa od datowania i atrybucji”). Drugim – przeciwnie – znawstwo, wyrobione przez stały kontakt z dziełem, a jednocześnie niechęć do ujęć szerszych i syntetycznych. Gdzie w tym podziale powinni znaleźć się nieliczni szczęśliwcy zatrudnieni w instytutach badawczych, zwolnieni zarówno od dydaktyki, jak i od zarządzania zbiorami? Wydawałoby się, że blisko uczonych uniwersyteckich, tyle że na jeszcze wyższym piętrze wieży z kości słoniowej. W przypadku Marii Kałamajskiej-Saeed hipoteza ta zupełnie się nie sprawdza. W jej ujęciu historia sztuki jest nauką na wskroś empiryczną, opartą na badaniach terenowych i archiwalnych, których wyniki następnie (w miarę potrzeby) są rzutowane na szerokie tło porównawcze. Dorobek Marii Kałamajskiej-Saeed jest skoncentrowany na materiale, który niejako sam nasuwał się jej w trakcie prac inwentaryzacyjnych i archiwalnych. Poruszając się z równą pewnością w problematyce architektury, malarstwa, rzeźby i szczególnie jej bliskiego rzemiosła artystycznego, była niemal fanatyczką badań źródłowych, które były dla niej podstawą do dalszych rozważań i analiz. Wskazana droga naukowa i profil zainteresowań są oczywiście związane z pewnymi kosztami. Wśród dorobku Marii Kałamajskiej-Saeed jest wiele opracowań dzieł interesujących, ważnych, a nawet bardzo ważnych, ale na lokalną, polską skalę,

a ściślej – na skalę dawnej Rzeczypospolitej. Brak w nim jednak prac dotyczących sztuki wielkich mistrzów, a w konsekwencji niemalże brak publikacji w liczących się periodykach Zachodu. Jest to zresztą cena, którą płaci wielu z nas za wyrastający z romantycznej tradycji, wciąż w nas obecny (może nie zawsze już świadomie) imperatyw pojmowania nauki jako służby patriotycznej. Jestem przy tym przekonany, że „praca u podstaw”, cierpliwe gromadzenie i porządkowanie jest w dłuższej perspektywie dokonaniem trwałym. Każdy badacz małopolskiej architektury średniowiecznej zaczyna swoją pracę od odwołań do Władysława Łuszczkiewicza. Do tomików „Katalogu Zabytków”, tomów „Materiałów do Dziejów Sztuki Sakralnej”, opracowań dotyczących ikonografii Sapiehów oraz katalogu pomiarów klasztorów kresowych będą się z pewnością odwoływać kolejne pokolenia naszych następców.

Tyle na temat Marii Kałamajskiej-Saeed. Czas na kilka słów o Maryli. Ze względu na różnicę wieku nie spotkaliśmy się w okresie studiów, w ramach intensywnej wówczas działalności kół naukowych. Nastąpiło to znacznie później, dzięki udziałowi w sesjach naukowych Stowarzyszenia Historyków Sztuki, a przede wszystkim dzięki Niedzicy. Pomimo stanu wojennego i mizerności lat 80. w enklawie wolności, jaką stanowił nasz zamek, były to piękne czasy. Można było prowadzić niekończące się rozmowy z fascynującymi interlokutorami, jakimi byli Adam J. Miłobędzki i Tadeusz S. Jaroszewski (ale nigdy jednocześnie z obydwojema) i właśnie z Marylą, i z drugą Marylą, Poprzęcką. Można było zobaczyć film wideo z walk w Afganistanie widzianych z pozycji mudżahedinów, można było wznosić toasty za niepodległość Polski oraz na pohybel PZPR i Sowietom. A poza tym Droga Profesorska i inne piękne szlaki, wspaniale integrujące się dzieci. Bardzo szybko okazało się, że nadajemy z Marylą i innymi niedzickimi bywalcami na tych samych falach. Wiele późniejszych projektów, przede wszystkim kresowych, tam właśnie miało swój początek. Ale nie brakowało także gawęd, anegdot i skrzących się dowcipem „występów” Maryli (w tym sławny, trwający kilka minut skecz o spotkaniu Kryształa Columbusa z panami Karaibami; nie wspomnę o różnych historyjkach rosyjskich, bo *decorum* nie pozwala). A potem już nasz dom w Krzeszowie i obowiązkowy letni pobyt Maryli, lokującej się niezmiennie w pokoju z oknem w szczycie domu, otwierającym się na panoramę Leskowca. To było okno Maryli, które towarzyszyło jej przy pracy (w czasie urlopu, a jakże), przy stole ustawionym w sposób, który zapewniał widok na beskidzki krajobraz ponad ekranem laptopa. I jeszcze jeden aspekt postaci Maryli, o którym należałoby wspomnieć. Otóż ta fanatyczka badań kresowych była jednocześnie zapaloną podróźniczką afrykańską, która kilka razy była w Kenii, na zaproszenie Eustachego Sapiemy, a później jego córek. Dobrze poznała ten piękny kraj, od wybrzeża Oceanu Indyjskiego po upalne wyżyny prowincji Laikipia w pobliżu Mount Kenya, gdzie żyją dwumetrowi pasterze Masaje i Samburu.

Jan K. Ostrowski

BIBLIOGRAFIA PUBLIKACJI MARII KAŁAMAJSKIEJ-SAEED

KSIĄŻKI

- *Kobierce wschodnie* (współautor Tadeusz Wierzejski), Warszawa: Arkady, 1970, ss. 164, il. 65.
- *Ostra Brama w Wilnie*, Warszawa: PWN, 1990, ss. 283, il. 179 i 11 tablic barwnych.
- *Portrety i zabytki książąt Olelkowiczów w Słucku. Inwentaryzacja Józefa Smolińskiego z 1904 r.*, Warszawa: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, 1996, ss. 94, il. 45 (w wersji polskiej, białoruskiej i angielskiej).
- *Genealogia przez obrazy. Barokowa ikonografia rodu Sapiehów na tle staropolskich galerii portretowych*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2006, ss. 287, il. 355.

- *Dom Sapieżyński* (współautor Eustachy Sapiecha), cz. 2: *Ikonografia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, ss. 447, il. 841.
- *Rosyjskie pomiary klasztorów skasowanych w roku 1832*, t. 1–2, Warszawa: Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”, 2021, ss. 1242.
- *Ostra Brama w Wilnie / Aušros vartai Vilniuje*, Warszawa: Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”, 2023, ss. X + 397, il. 340 (w języku polskim i litewskim).
- „Katalog Zabytków Sztuki w Polsce”, redakcja naczelna Jerzy Z. Łoziński, Barbara Wolff-Łozińska, wyd. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk
 - *Łomża i okolice. Województwo łomżyńskie*, Seria Nowa, t. 9, z. 1, Warszawa 1982, ss. V–XXV + 84, 102, il. 304.
 - *Ciechanowiec, Zambrów, Wysokie Mazowieckie i okolice. Województwo łomżyńskie*, Seria Nowa, t. 9, z. 2, Warszawa 1986, ss. VII–XXXIII + 114, il. 394.
 - *Kolno, Grajewo i okolice. Województwo łomżyńskie*, Seria Nowa, t. 9, z. 3, Warszawa 1988, ss. V–XXI + 67, il. 144.
 - *Siemiatycze, Drohiczyn i okolice. Województwo białostockie*, Seria Nowa, t. 12, z. 1, Warszawa 1996, ss. V–XXVIII + 85, il. 441.
- „Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej”, redaktor naukowy Jan K. Ostrowski, wyd. Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie
 - Cz. 2, *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*
 - t. 1, Kraków 2003: *Wstęp*, s. 7–11; *Kościół parafialny p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła w Dziewiątkowiczach*, s. 15–40, il. 1–36; *Kościół parafialny p.w. Św. Michała w Hnieźnie*, s. 41–71, il. 37–102.
 - t. 2, Kraków 2006: *Wstęp*, s. 7–13; *Kościół p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła w Izabelinie*, s. 17–24, il. 1–9; *Kościół p.w. Trójcy Św. i klasztor misjonarzy w Łyskowie*, s. 87–104, il. 181–231; *Kościół parafialny p.w. Najśw. Serca Jezusa w Łyskowie*, s. 105–109, il. 232–238; *Kaplica cmentarna p.w. Św. Krzyża w Łyskowie*, s. 111–112, il. 239–244; *Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najśw. Panny w Międzyrzeczu*, s. 113–128, il. 245–271.
 - t. 3, *Miasto Słonim*, Kraków 2013: *Wstęp*, s. 7–23; *Kościół p.w. Znalezienia Krzyża Św. i klasztor Benedyktynek*, s. 59–64, il. 104–107; *Kościół p.w. Trójcy Św. i klasztor Bernardynów*, s. 65–86, il. 108–210; *Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Marii Panny i klasztor Bernardynek*, s. 87–130, il. 211–544; *Kościół i klasztor niezachowane*, s. 149–156, il. 547–580; *Kapliczki przydrożne*, s. 157–158, il. 581–586.
 - t. 4, Kraków 2014: *Wstęp*, s. 7–13; *Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najśw. Marii Panny i klasztor Dominikanów w Dereczynie*, s. 17–51, il. 1–64; *Kościół parafialny p.w. Św. Michała Archanioła w Łukonicy Kościelnej*, s. 53–71, il. 65–94; *Kościół parafialny p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła w Mołczadzi*, s. 73–86, il. 95–106; *Kościół parafialny p.w. Najśw. Serca Jezusa w Nowojelni*, s. 87–89, il. 107–114; *Kościół parafialny p.w. Najśw. Serca Jezusa w Rędzinowszczyźnie*, s. 91–109, il. 115–156; *Kościół parafialny p.w. ŚŚ. Aniołów Stróżów w Robotnej*, s. 111–122, il. 161–206; *Kościół filialny p.w. Św. Józefa Oblubieńca w Rudzie Jaworskiej*, s. 123–127, il. 207–228; *Kościół parafialny p.w. Św. Barbary w Sielawiczach*, s. 129–136, il. 231–248; *Kościół parafialny p.w. Św. Michała w Skrundziach*, s. 137–149, il. 249–270.
 - t. 5, *Kościół Nowogródka*, Kraków 2017: *Wstęp*, s. 7–9; *Kościół rektoralny p.w. Przemienienia Pańskiego (dawna fara) i dom zakonny SS. Nazaretanek p.w. Chrystusa Króla*, s. 15–67, il. 9–271; *Kościół p.w. Św. Michała Archanioła i klasztor Dominikanów*, s. 69–102, il. 272–454; *Kościół p.w. Imienia Marii i klasztor Dominikanek*, s. 103–131, il. 455–503; *Dawny kościół p.w. Św. Antoniego Padewskiego (obecnie sobór p.w. Św. Mikołaja) i klasztor Franciszkanów*, s. 133–148, il. 504–527; *Kaplica i tzw. Stary Cmentarz*, s. 175–180, il. 552–585.

- Cz. 3, *Kościoty i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*
- t. 1, Kraków 2005: *Wstęp*, s. 7–13; *Kaplica p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Dubatówce*, s. 21–23, il. 12–18; *Kościół parafialny p.w. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach*, s. 129–156, il. 323–436; *Kaplica grobowa Kotwiczów w Michaliskach*, s. 157–158, il. 437–438.
- t. 2, Kraków 2008: *Wstęp*, s. 7–10; *Kościół p.w. Św. Józefa Kalasanteo i klasztor Pijarów w Lidzie*, s. 141–170, il. 339–367.
- t. 3, Kraków 2010: *Wstęp*, s. 7–14; *Kościół parafialny p.w. Św. Liniusa w Pielasie*, s. 59–68, il. 141–158; *Kaplica cmentarna p.w. Nawiedzenia Najśw. Marii Panny w Stankiewiczach*, s. 69–71, il. 159–166; *Kościół parafialny p.w. Św. Marii Magdaleny w Wołdaciszkach*, s. 153–158, il. 401–420; *Kościół parafialny p.w. Św. Tadeusza Apostoła w Woronowie*, s. 159–178, il. 421–428; *Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najśw. Marii Panny w Żołudku*, s. 179–229, il. 434–547.
- t. 4, Kraków, 2011: *Wstęp*, s. 7–14; *Kościół parafialny p.w. Św. Huberta w Baksztach*, s. 19–23, il. 1–10; *Kościół parafialny p.w. Św. Trójcy w Berdówce*, s. 25–28, il. 11–24; *Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Gawii*, s. 53–54; *Kościół parafialny p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła oraz klasztor Bernardynów w Iwiu*, s. 55–111, il. 97–211, 219–220; *Kaplica cmentarna Św. Barbary w Iwiu*, s. 113–114, il. 212–218; *Kaplica cmentarna p.w. Serca Jezusowego i Św. Antoniego w Jatoltowiczach*, s. 115–119, il. 221–246; *Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Juraciszkach*, s. 121–123, il. 247–259; *Kościół parafialny p.w. Trójcy Św. w Kirjanowcach*, s. 125–128, il. 260–267; *Kaplica cmentarna w Koziewiczach*, s. 129–130, il. 268–271; *Kaplica p.w. Matki Boskiej Ostrobramskiej w Urciszkach*, s. 225–226, il. 483–494.
- Cz. 4, *Kościoty i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*
- t. 1, *Kościoty i klasztory Grodna (1)* (współautorka Dorota Piramidowicz), Kraków 2012: *Wstęp*, s. 7–13; *Kościół p.w. Zwiastowania Najśw. Marii Panny i dawny klasztor Brygidek*, s. 89–199, il. 1–378.
- t. 2, *Katedra w Grodnie*, Kraków 2015, ss. 228, il. 581.
- t. 3, *Kościoty Grodna (3)* (współautorka Dorota Piramidowicz), Kraków 2016: *Kościół p.w. Matki Boskiej Anielskiej i klasztor Franciszkanów*, s. 9–78, il. 1–280; *Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej i klasztor Dominikanów*, s. 79–131, il. 281–322; *Kaplica p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła w Augustówku*, s. 161–169, il. 365–385.
- t. 4, *Kościoty Grodna (4)*, Kraków 2018, ss. 134, il. 150.

ROZDZIAŁY W TOMACH ZBIOROWYCH

- *Album Dewitza – nieznane źródło ikonograficzne z połowy XVIII w.*, w: *Sztuka pobrzeża Bałtyku. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Gdańsk, listopad 1976*, Warszawa: PWN, 1978, s. 357–361.
- *Sztuka ziemi łomżyńskiej i wiskiej XVI–XIX w.* (współautorki Izabella Galicka i Hanna Sygietyńska), w: *Studia Łomżyńskie*, t. 1, red. Józef Babicz, Warszawa: PWN, 1989, s. 109–163.
- *Geneza artystyczna obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej*, w: *Wilno, Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały międzynarodowej konferencji Białystok 21–24 IX 1989 w czterech tomach*, t. 1, red. Elżbieta Feliksiak, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział Białostocki, 1992, s. 59–78.
- *Obraz czy ikona. O losach pewnego wizerunku Matki Boskiej Sokalskiej*, w: *Sarmatia semper viva. Zbiór studiów ofiarowany przez przyjaciół prof. drowi hab. Tadeuszowi Chrzanowskiemu*, red. Jerzy Baranowski i in., Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 1993, s. 155–165.
- *Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z fary w Nowogrodzku, Obrazy z kościoła dominikanów w Nowogrodzku*, w: *Nowogrodzkie obrazy w konserwacji*, oprac. Ewa Gawlikowska-Świechowska, Warszawa: Fundacja Kultury Polskiej, 1993, s. 17–27.

- *Cerkiew w Boćkach. Problemy rebizantyzacji*, w: *Kultura i polityka. Wpływ polityki rusyfikacyjnej na kulturę zachodnich rubieży Imperium Rosyjskiego (1772–1915)*, red. Dariusz Konstantynów, Piotr Paszkiewicz, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1994, s. 161–175.
- *Lwowski złotnik w Międzyrzeczu Ostrogskim*, w: *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej Instytut Historii Sztuki, Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1, red. Jan K. Ostrowski, Kraków: Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Koło Naukowe Studentów Historii Sztuki UJ, 1994, s. 133–137.
- *Ołtarz w Budstawiu*, w: *Niderlandyzm w sztuce polskiej. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Toruń, grudzień 1992*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 437–450.
- *Gotyckie kielichy cerkiewne*, w: *Rzemiosło artystyczne. Materiały sesji Oddziału Warszawskiego SHS*, red. Ryszard Bobrow, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 1996, s. 23–30.
- *Freski kościoła bernardynów w Budstawiu*, w: *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej, Kraków, maj 1995*, t. 2, red. Jan K. Ostrowski, Kraków: Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Koło Naukowe Studentów Historii Sztuki UJ, 1996, s. 409–424.
- *Stan zachowania cudownych obrazów Matki Boskiej z terenu dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, w: *Zabytki sztuki polskiej na dawnych Kresach Wschodnich. Materiały z konferencji „Dzień dzisiejszy dawnej sztuki polskiej na Wschodzie”*, Warszawa, 12 grudnia 1994 r., red. Maria Baltaziuk, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1997, s. 55–61.
- *O jedności regionu kulturowego czyli o wyższości sztuki nad polityką*, w: *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej, Kraków, październik 1996*, t. 3, red. Jan K. Ostrowski, Kraków: Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Koło Naukowe Studentów Historii Sztuki UJ, 1998, s. 131–151.
- *Między Florencją a Łuckiem. Wrocławskie zamówienie biskupa Stefana Rupniewskiego*, w: *Artes atque humaniora. Studia Stanisłao Mossakowski sexagenario dicata*, red. Andrzej Rottermund, Jerzy Miziołek, Mieczysław Morka, Piotr Paszkiewicz, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1998, s. 333–342.
- *Refleksje kodeńskie*, w: *Festina lente. Prace ofiarowane Andrzejowi Fischingerowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Magdalena Piwocka, Dariusz Nowacki, Kraków: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Oddział Krakowski, Zamek Królewski na Wawelu, 1998, s. 147–151.
- *Cudowne obrazy Matki Boskiej Nowogródzkiej*, w: *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci. Materiały III międzynarodowej konferencji w Białymstoku, 9–12 IX 1998 w trzech tomach*, t. 1: *W kręgu spraw historycznych*, red. Elżbieta Feliksiak, Elżbieta Konończuk, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział Białostocki, 2000, s. 53–72.
- *Kościół brygidek w Grodnie*, w: *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, red. Jerzy Lileyko, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000, s. 349–362.
- *Reklama handlowa holenderskich kurdybanów w XVII w. i obecne z niej pożytki*, w: *Rzemiosło artystyczne. Materiały sesji Oddziału Warszawskiego SHS*, t. 2, red. Ryszard Bobrow, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2001, s. 191–196.
- *Gemeinsames Kulturerbe – der Umgang mit den Monumenten des Wilnaer Barock im 19. und 20. Jahrhundert*, w: *Barocke Sakralarchitektur in Wilna. Verfall und Erneuerung*, Marburg: Herder-Institut, 2002, s. 61–72.
- *Ornaty z Dziewiątkowicz*, w: *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 7: *Fundator i dzieło w sztuce nowożytnej*, cz. 2, red. Jerzy Lileyko, Irena Rolska-Boruch, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2003, s. 265–282.
- *Kościół i klasztor kanoników od pokuty w Michaliskach*, w: *Litwa i Polska. Dziedzictwo sztuki sakralnej*, red. Wojciech Boberski, Małgorzata Omilanowska, Dariusz Konstantynów, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2004, s. 49–64.
- *Portrety z Galerii Nieświeskiej w akwarelach Karola Raczyńskiego*, w: *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 5, red. Jerzy Lileyko, Irena Rolska-Boruch, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004, s. 305–362.
- *Liteńska Pietà Michała Anioła*, w: *Mowa i moc obrazów. Prace dedykowane Profesor Marii Poprzęckiej*, red. Waldemar Baraniewski i in., Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2005, s. 55–58.

- *Medytacje przed kolejnym franciszkańskim oltarzem*, w: *Artyści włoscy w Polsce. Prace ofiarowane Panu Profesorowi Mariuszowi Karpowiczowi*, red. Juliusz A. Chrościcki i in., Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, s. 485–498.
- *Wspólne dziedzictwo. Podejście do spuścizny wileńskiego baroku w XIX i XX wieku*, w: *Wileńska architektura sakralna doby baroku. Dewastacja i restauracja*, red. Jakub Sito, Wojciech Boberski, Piotr Jamski, Marburg–Warszawa: Herder-Institut, Instytut Sztuki PAN, 2005, s. 53–62.
- *O przydatności pewnego wotum w badaniach architektury militaris*, w: *Praxis atque Theoria. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Malkiewiczowi*, red. Jan K. Ostrowski, Piotr Krasny, Andrzej Betlej, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii Sztuki, 2006, s. 179–187.
- *Czy jezuici istotnie byli tak podstępni?*, w: *Нашыя святыні. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 500-годдзю Мінскага фарнага касцела, 225-годдзю Магілёўскай архідыяцэзіі, 220-годдзю Мінскай дыяцэзіі, Мінск 7. VI. 2008*, Мінск: Выд. В. Хурсік, 2009, s. 94–110.
- *Ostrobramska Matka Boża. I. Obraz M.B.O.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2010, s. 950.
- *Antokolski dwór Piotra Nonharta*, w: *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, red. Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, s. 101–115.
- *Perty z Atlantydy – relacja inwentaryzatorska z Białorusi*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1, red. Wojciech Walczak, Karol Łopatecki, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2010, s. 47–74.
- *Srebrny fantom cudownego obrazu Matki Boskiej Brzeskiej*, w: *Amicissima. Studia Magdalenae Piwocka oblata*, red. Grażyna Korpala i in., Kraków: Fundacja Nomina Rosae, 2010, s. 345–348.
- *Monstrancja w Świrze – pierwsze zidentyfikowane dzieło złotnicze Bazylego Omelianowicza*, w: *Cate srebro Rzeczypospolitej Panu Michałowi Gradowskiemu ofiarowane*, red. Jacek Kriegseisen, Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2012, s. 129–139.
- *Druga biblioteka różańska*, w: *Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання. Матэрыялы і даклады II Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Брэст, 31 мая–3 чэрвень 2012 года*, red. М. В. Нікалаев, Брэст: Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна, 2013, s. 408–416.
- *Wydobyte z nicości. Rosyjskie pomiary klasztorów skasowanych w r. 1832*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 4, red. Wojciech Walczak, Karol Łopatecki, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2013, s. 273–300.
- *Ilustrowane mapy polskich prowincji Bernardynów w. XVIII i pocz. w. XIX*, w: *Non cesso gratias agere Deo et hominibus: prace ofiarowane Ojcu dr. Anzelmowi Januszowi Szeinke OFM z okazji Złotego Jubileuszu Kapłaństwa i ponad 50-lecia pracy historyczno-pisarskiej*, red. Waclaw Marian Michalczyk OFM, Celestyn M. Paczkowski OFM, Kraków–Warszawa: Drukarnia Styl, 2013, s. 607–624.
- *Grodno, De Annuntiatione B. Mariae, Convent of the Annuntiation 1636–1908 (1920)*, w: *Birgitta Atlas. Saint Birgitta's Monasteries. Die Klöster der Heiligen Birgitta*, red. Per Sloth Carlsen, Tore S. Nyberg, Ulla Sander-Olsen, Vadstena–Uden: Societas Birgitta Europa, 2013, s. 143–147.
- *Biblioteka klasztoru brygidek w Grodnie*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos: istorija ir paveldas*, red. Aušra Vasiliauskienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, s. 183–200.
- *Jaspisowa gemma w Ejsmontach. Zapomniany sobowtór ikony Żyrowickiej*, w: *Velis quod possis: studia z historii sztuki ofiarowane profesorowi Janowi Ostrowskiemu*, red. Andrzej Betlej i in., Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2016, s. 291–295.
- *Wstęp*, w: *Katedra grodzieńska*, Warszawa: Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych MKiDN, 2016, s. 8–24 (w wersji polskiej i białoruskiej).
- *Grodzieńska rzeźba Jezusa Nazareńskiego*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 9, red. Wojciech Walczak, Karol Łopatecki, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2017, s. 395–408.

- *Castrum doloris Jana Kazimierza i Michała Wiśniowieckiego*, w: *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce*, red. Hanna Rajfura i in., Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020, s. 222–229.
- *Pałac Sapiechów w Dereczynie*, w: *Historia, tradycja, pamięć. Prace ofiarowane profesorowi Józefowi Maroszkowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Ewa Rogalewska, Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, 2020, s. 247–262.
- *Dereczyńska kolekcja Sapiechów*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 12, red. Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszowata-Walczak, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2020, s. 93–135.
- *The Dereczyn collection of the Sapiehas*, w: *Akims ir sielai. Meno kolekcionavimo praktikos ir istoriniai kontekstai*, red. Aistė Bimbirytė-Mackevičienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2021, s. 45–52.
- *Spotkanie z Wielkim Księstwem Litewskim*, w: *(Nie)utracone dziedzictwo. Inwentaryzacja zabytków sztuki na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, red. Rafał Nestorow, Dagny Nestorow, Piotr Jamski, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Wydawnictwa Attyka, 2022, s. 51–57.

ARTYKUŁY W CZASOPISMACH

- *Ottarz główny w Szczuczynie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 39, 1977, nr 2, s. 192–204.
- *Wiadukt im. Markiewicza na ul. Karowej w Warszawie (streszczenie referatu wygłoszonego na zebraniu naukowym Oddziału Warszawskiego SHS w dniu 27 października 1976 r.)*, „Biuletyn Historii Sztuki” 39, 1977, nr 2, s. 240–243.
- *Wiadukt ulicy Karowej w Warszawie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1977, nr 2, s. 149–159.
- *Emaux sur verre recently discovered in Poland*, „Pantheon. Internationale Zeitschrift für Kunst” 35, 1977, nr 2, s. 126–130.
- *Gobelin „Wesele Samsona”*, „Biuletyn Historii Sztuki” 40, 1978, nr 3, s. 245–254.
- *Modelowy wystrój kościoła reformatów w Boćkach*, „Biuletyn Historii Sztuki” 42, 1980, nr 2, s. 145–158.
- *Rzeźby z pałacu w Kamieńcu Suskim i problem jego przebudowy około 1760 r.*, „Rocznik Olsztyński” 12/13, 1981, s. 33–48.
- *Polichromia w Boćkach i jej domniemany twórca J. W. Neunhertz*, „Biuletyn Historii Sztuki” 47, 1985, nr 1–2, s. 73–84.
- *Losy wyposażenia kościoła jezuitów w Połocku*, „Rocznik Historii Sztuki” 17, 1988, s. 131–147.
- *Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas*, „Krantai” 1990, nr 6, s. 31–36.
- *Geneza artystyczna obrazu M.B. Ostrobramskiej*, „Folia Historiae Artium” 26, 1990, s. 71–85.
- *Wilno jako ośrodek graficzny XVII w.*, „Biuletyn Historii Sztuki” 55, 1993, nr 2–3, s. 199–211.
- *Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas XVIII–XIX amžių grafikoje*, „Acta Academiae Artium Vilmensis” 8, 1996 („Lietuvos grafikos istorijos šimtmečiai”), red. Vidmantas Jankauskas, s. 61–108, il. 47.
- *Zegary słoneczne Ignacego Manuvira*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 47, 1999, z. 4, s. 275–289.
- *Warszawskie doświadczenia w badaniach sztuki Białorusi i Litwy*, „Przegląd Wschodni” 6, 1999, z. 1, s. 57–69.
- *Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios šv. Dominiko paveikslo ikonografinė kilmė*, „Acta Academiae Artium Vilmensis” 21, 2001 („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys”), red. Rasa Butvilaitė, s. 87–94, il. 10.
- *Cudowny obraz Matki Boskiej Studenckiej z kościoła jezuitów w Grodnie*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 50, 2002, z. 4, s. 517–525.
- *Epitafium dla kaplicy w Gojcieniszkach*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 47, 2003, s. 143–158, il. 13.
- *Catalogue of the Monuments of Art in Poland and Its Historical Background*, „Centropa” 7, 2007, nr 1, s. 86–99, il. 10.

- *Ornat z haftem „Boże Narodzenie”*, „Acta Academiae Artium Vilnensis” 51, 2008 („LDK sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai”), red. Rūta Janonienė, s. 227–237.
- *Czy jezuici istotnie byli tak podstępni?*, „Przegląd Wschodni” 11, 2010, z. 3, s. 561–576.
- *Litewskie korony Królowej Niebios*, „Acta Academiae Artium Vilnensis” 65/66, 2012 („Lietuvos kultūros karališkasis dėmuo: įvaizdžiai, simboliai, reliktai”), red. Jolita Liškevičienė, Sigita Maslauskaitė, Gabija Surdokaitė, s. 135–152.
- *Ці сапраўды такімі падступнымі былі езуіты?*, „Беларускі Гістарычны Агляд / Belarusian Historical Review” 20, 2013, nr 1–2 (38–39), s. 43–79.
- *Kościół i klasztor Reformatów w Żorniszczach*, „Pietas et Studium. Rocznik Wyższego Seminarium Duchownego Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie” 5, 2013/2014, s. 205–211.
- *Niezwykłe „modello” wielkiego ołtarza kościoła Bernardynów w Kownie*, „Artifex Novus” 2023, nr 7, s. 140–149.

EDYCJE ŹRÓDEŁ

- *Kronika bernardynek świętomichalskich w Wilnie*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 101, 2004, s. 331–435.
- *Archivium loci Caunensis rok 1812*, „Przegląd Wschodni” 10, 2007, z. 3, s. 767–776.
- *Archiwum i biblioteka klasztoru brygidek w Grodnie. Inwentarz z r. 1925 i stan współczesny*, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2015, ss. 229, il. 24.

NOTY KATALOGOWE, FOLDERY

- *Kościół diecezji wileńskiej i żmudzkiej. Prace inwentaryzacyjne 1993–1995* [folder wystawy, Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego, 8–20 stycznia 1996], Warszawa 1996.
- *Varsavia Sacra. Skarby kościołów Warszawy*, Krzysztof Burek, ks. Andrzej Przekaziński, kat. wyst., Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, 21 kwietnia – 29 czerwca 1996, Warszawa 1996 (hasła w rozdziale *Malarstwo*. *Rysunek*: 1, 3–4, s. 253, 7–12, s. 254, 24, 27–28, 32, s. 257, hasła w rozdziale *Rzeźba*: 36–41, s. 258, 43–44, s. 259).
- *Obrazy z kościoła pobrygidkowskiego w Grodnie konserwowane w PP PKZ Warszawa* [folder wystawy, Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, b.d.], Warszawa 1996.
- *Skarbiec katedry wileńskiej*, red. Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, 2 lipca – 28 września 2008, Zamek Królewski na Wawelu, 15 października 2008 – 15 stycznia 2009, Warszawa 2008 (noty: kat. 25, s. 156, kat. 76, s. 221–222).
- *Sapiehowie. Kolekcjonerzy i mecenas. Katalog wystawy, 4 października – 31 grudnia 2011*, Zamek Królewski na Wawelu. Państwowe Zbiory Sztuki, Kraków 2011 (*Sapiehowie a sztuka*, s. 39–55; *Genealogia przez obrazy*, s. 99–207).
- *Kryžiai yra dorybės ženklas, o Strėlė – pergales... Sapiegos – valstybininkai, meno mecenatai ir kolekcininkai, Tarptautinės parodos katalogas, Vilniaus paveikslų galerija, 2012 m. vasario 16 – gegužės 20 d.*, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilnius 2012 (*Sapiegos ir menas*, s. 102–121, 197–276).

RECENZJE

- „*Biuletyn Historii Sztuki*”, nr 3–4 (1990), nr 1–2 (1991), „Przegląd Wschodni” 2, 1992/1993, z. 2, s. 500–504.
- *Kresy w fotografii* [rec. Jadwiga Ihnatowicz, *Katalog fotografii krajoznawczych ze zbioru Mieczysława Orłowicza*, Warszawa 2000], „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2000, nr 1–2, s. 79–81.
- *The Christian Art of Lithuania. The Exhibition in the Lithuanian Museum of Art, Vilnius 2000–2003*, „*Quaestiones Mediae Aevi Novae*” 5, 2000, s. 279–287.
- *Kitowicz ilustrowany* [rec. Jan K. Ostrowski, „*Portret w dawnej Polsce*”, *Muzeum pałacu króla Jana III w Wilanowie*, Warszawa 2019, ss. 495, il. 589], „Biuletyn Historii Sztuki” 82, 2020, nr 2, s. 327–330.

LAUDACJE

- *Laudacja ks. Michała Janochy, laureata Nagrody Krajowej „Przeglądu Wschodniego”*, „Przegląd Wschodni” 9, 2004, z. 1, s. 30–32.
- *Laudacja Janusza Smazy, laureata Nagrody „Przeglądu Wschodniego” im. Aleksandra Gieysztora*, „Przegląd Wschodni” 14, 2017, z. 3, s. 530–531.

IN MEMORIAM

- *Jerzy Wiśniewski (1928–1983)*, „Biuletyn Historii Sztuki” 46, 1984, nr 1, s. 103–104.
- *Jerzy Z. Łoziński (1925–1996)* (współautor Jakub Pokora), „Biuletyn Historii Sztuki” 59, 1997, nr 1–2, s. 148–150.

REDAKCJA NACZELNA

- „Katalog Zabytków Sztuki w Polsce” (wspólnie z Jerzym Z. Łozińskim do 1996 r. i Jakubem Pokorą do 2000 r.), wyd. Instytut Sztuki PAN, Warszawa
 - *Łańcut i okolice. Województwo rzeszowskie*, t. 3, z. 5, oprac. Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, Warszawa 1994, ss. V–XXXII + 140 (tom tekstowy), il. 663 (tom ilustracyjny).
 - *Miasto Kraków. Kazimierz i Stradom. Judaica: bóżnice, budowle publiczne i cmentarze*, t. 4, cz. 6, oprac. Izabella Rejduch-Samkowa, Jan Samek, Warszawa 1995, ss. XI–XXI + 121, il. 396.
 - *Miasto Kraków. Zwierzyniec, Nowy Świat, Półwie Zwierzynieckie*, t. 4, cz. 7, red. Joanna Daranowska-Łukaszewska, Renata Henocho-Marendziuk, Warszawa 1995, ss. VII–XVII + 89 (tom tekstowy), il. 525 (tom ilustracyjny).
 - *Miasto Częstochowa. Stare i Nowe Miasto, Częstochówka i przedmieścia*, Seria Nowa, t. 6, cz. 1, red. Zofia Rozanow, Ewa Smulikowska, Warszawa 1995, ss. IX–XXXIV + 149, il. 454.
 - *Milicz, Żmigród, Twardogóra i okolice. Województwo wrocławskie*, Seria Nowa, t. 4, z. 3, oprac. Jan Wrabec, red. Jakub Pokora, Mieczysław Zlat, Warszawa 1997, ss. V–XXXVII + 126, il. 422.
 - *Miasto Poznań. Śródmieście. Kościoły i klasztory, 1*, Seria Nowa, t. 7, cz. 2, 1, red. Zofia Kurzawa, Andrzej Kusztelski, Warszawa 1998, ss. IX–XVIII + 149, il. 707.
 - *Pułtusk i okolice. Dawne województwo warszawskie*, t. 10, z. 20, red. Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, Warszawa 1999, ss. VII–XLIV + 136, il. 538.
 - *Miasto Kraków. Kleparz. Kościoły i klasztory*, t. 4, cz. 8, red. Izabella Rejduch-Samkowa, Jan Samek, Warszawa 2000, ss. VII–XXI + 113, il. 390.
 - *Miasto Warszawa. Nowe Miasto*, Seria Nowa, t. 11, cz. 2, Warszawa 2001, ss. IX–XVIII + 196, il. 467.
 - *Miasto Poznań. Śródmieście. Kościoły i klasztory, 2*, Seria Nowa, t. 7, cz. 2, red. Zofia Kurzawa, Andrzej Kusztelski, Warszawa 2002, ss. 153, il. 550.
 - *Miasto Przemyśl. Zespoły sakralne*, Seria Nowa, t. 10, cz. 1, red. Jakub Sito, Warszawa 2004, ss. IX–XXVIII + 206, il. 678.
 - *Miasto Kraków. Śródmieście. Mury obronne i Planty, Rynek Główny*, t. 4, cz. 10, red. Michał Myśliński, Kraków 2005, ss. VII–XIV + 16–170, il. 323.
 - *Powiat Biała Podlaska. Województwo lubelskie*, t. 8, z. 2, red. i oprac. Katarzyna Kolendo-Korczakowa, Anna Oleńska, Marcin Zgliński, Warszawa 2006, ss. V–LXXVII + 292, il. 677.
 - *Miasto Gdańsk. Główne Miasto*, Seria Nowa, t. 8, cz. 1, red. Barbara Roll, Iwona Strzelecka, Warszawa 2006, VII–XLII + 528 (tom tekstowy), il. 973 (tom ilustracyjny).

REDAKCJA NAUKOWA

- „Materiały do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej”, redaktor naukowy serii Jan K. Ostrowski, wyd. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków
 - Cz. 2, *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*: t. 1, Kraków 2003, ss. 296, il. 412; t. 2, Kraków 2006, ss. 451, il. 771; t. 3, *Miasto Słonim*, Kraków 2013, ss. 218, il. 608; t. 4, Kraków 2014, ss. 244, il. 444; t. 5, *Kościół Nowogródka*, Kraków 2017, ss. 240, il. 588.
 - Cz. 3, *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*: t. 1, Kraków 2005, ss. 374, il. 749; t. 2, Kraków 2008, ss. 244, il. 433; t. 3, Kraków 2010, ss. 293, il. 547; t. 4, Kraków 2011, ss. 287, il. 494.
 - Cz. 4, *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*: t. 1: *Kościół i klasztor Grodna (1)*, Kraków 2012, ss. 267, il. 656; t. 2, *Katedra w Grodnie*, Kraków, 2015, ss. 228, il. 581; t. 3, *Kościół Grodna (3)*, Kraków 2016, ss. 226, il. 385; t. 4, *Kościół Grodna (4)*, Kraków 2018, ss. 134, il. 150.
- „Polskie Dziedzictwo Kulturalne Seria B. Wspólne Dziedzictwo”, wyd. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą
 - Maria Chmielewska, *Kościół w Suderwie pod Wilnem*, Poznań 2000, ss. 104, il. 55.
 - Małgorzata Maksymiuk, *Kościół p.w. Zwiastowania NMP w Landwarowie pod Wilnem*, Poznań 2000, ss. 114, il. 63.
 - Grzegorz Rąkowski, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi*, Warszawa: Burchard Edition, 1997, ss. 317.

TŁUMACZENIE

- Horst Woldemar Janson, *Historia sztuki od czasów najdawniejszych po dzień dzisiejszy*, red. naukowy wydania polskiego Piotr Paszkiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Alfa, 1993 (rozdziały: *Późny gotyk – malarstwo, rzeźba i sztuki graficzne*, s. 350–377; *Manieryzm i inne nurty. Renesans na Północy*, s. 439–481).

POPULARYZACJA

- *Przedmurze chrześcijaństwa od podszewki*, „Mówią Wieki” 8, 1965, nr 2(86), s. 15–20.
- *Polskie pasy kontuszowe*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987 (seria „ABC Sztuki”), ss. 47, il. 35.
- *Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej*, „Magazyn Wileński” 1990, nr 1.
- *Pasy polskie*, „Art & Business” 1991, nr 5, s. 29–31.
- *Zbroja św. Michała*, „Magazyn Polski. Kwartalnik Związku Polaków na Białorusi” 1992, nr 2, s. 50–51.
- *Kościół bernardynów w Budstawiu*, „Magazyn Polski. Kwartalnik Związku Polaków na Białorusi” 1992, nr 3.
- *Zdaniem historyka sztuki [obraz Matki Boskiej w kościele karmelitów w Wilnie]*, „Rzeczpospolita” 1992, nr 144 (20–21 VI), s. 5.

Opracowała
Dorota Piramidowicz